

**INTEROGAȚII ASUPRA DREPTĂȚII DIN PERSPECTIVA
DREPTURILOR OMULUI ÎN CONDIȚIILE
SOCIETĂȚII GLOBALE**
*QUESTIONING JUSTICE FROM A HUMAN RIGHTS
PERSPECTIVE IN THE CONDITIONS OF A
GLOBAL SOCIETY*

Rodica CIOBANU, dr., conf. univ.
Universitatea de Stat din Moldova

Summer

The current situation questions the different aspects of the human existence in transition societies and the efforts made to establish a state with democratic values. Under these circumstances, the issue of social values comes back into the debate. Accordingly, justice, equality and human rights are undergoing a review both from a theoretical point of view and from the perspective of the empirical evidence experienced by the individual. Thus, the article reviews the value of the key concept of justice in reference to the current global social realities.

Keywords: *democratization, globalization, society based on knowledge, human rights.*

Actualitatea pune semne de interogația asupra elementelor distinctive ale existenței umane în condițiile unor societăți aflate în tranziție și a eforturilor de constituire a unui stat cu valori democratice. „Contextul în care se realizează democratizarea societăților contemporane este globalizarea sau creșterea unor forme tot mai profunde ale inerconectivității dintre societăți, cetățeni și organizații, dincolo de granițele statelor”. [1] În aceste condiții, problematica valorilor sociale revine în actualitate, printre acestea dreptatea, justiția, egalitatea, drepturile omului sunt supuse unei revizuirii atât din punct de vedere teoretic, cât și din perspectiva

experiențelor practice, trăite de individ. A ne întoarce, *gândind asupra deja gânditului în căutarea identității*, așa cum menționa M.Haidegger nu mai este valabil pentru că trăim alte timpuri, caracterizate de alte realități și scopuri. În acest sens Grugel Jean în *Democratizarea. O introducere critic*. opinează că democrația descrie un set particular de relații între stat și societate. Dacă în prima perioadă de democratizare (realizată în sec. XIX-XX) societățile se aflau în căutarea egalității, securității, protecției și drepturilor, adică lupta pentru drepturi și cetățenie, atunci la moment putem să vorbim despre căutarea asigurării unui echilibru al puterii în interiorul societății civile. După părere lui Huntington [2, pp.18-19] procesul de democratizare a derulat odată cu cel de-al treilea val și are ca trăsătură distinctivă dimensiunea globală. Astfel, dimensiunile cheie ale democratizării sunt statul, societatea civilă și ordinea globală sau globalizarea. „La nivel global și național dezvoltarea economiei poate crea premise favorabile pentru democratizare, dar poate crea și multe inegalități sociale...” deoarece democratizarea este o inițiativă profund umană, consideră autorul citat.

Nemulțumirea cea mare este determinată de decalajul dintre ceea ce este în realitatea socială și ceea ce își dorește individul să fie, între este și trebuie, într-un final, între aspirații, dorințe, cunoștințe, așteptări și realități cotidiene pline de dezamăgiri. Omul cetățean solicită respectarea drepturilor sale în realitatea de azi și nu în cea de ieri sau de mâine, chiar dacă ritmul vieții sociale este unul foarte alert, rapid și schimbător. „Faptul că există inegalitate la nivel global este dincolo de orice îndoială. Preocuparea morală față de nevoile, drepturile, bunăstarea și oportunitățile oamenilor împovărați și sărăciți este de asemenea de netăgăduit.” [3] Deaceea, revine în actualitate conceptul de dreptate, corelativ cel de dreptate globală” și odată cu ele toate celelalte concepte, considerate fundamentul valoric al societăților democratice.

Prin dimensiunea sa imperativă, cadrul normativ actual ne prescrie comportamente, ne obligă la conformism. Raportându-ne

realităților sociale, dintr-o perspectivă ontologică, putem încerca odată în plus legitimarea existenței puterii/autorității statului, or căuta răspunsuri plauzibile la interogațiile ce apar în relația dintre indivizi, sau dintre individ și instituții, pentru a identifica premise ale echilibrului în interiorul societății civile. Precum și putem reveni, dintr-o perspectivă axiologică asupra fundamentelor valorice a organizării sociale. Astfel, în căutarea de răspunsuri, fie unii rămân pe terenul conformismului și indiferenței, devenind docili, alții rebeli, preluând atitudini și comportamente extreme. Sau poate ar merita efortul, încercarea de a găsi mijlocul de aur (cum ziceau anticii), al relației dintre interesul individual și cel social, dintre persoană și comunitate, astfel încât să fie identificate premise ale echilibrului social care satisfac individul, reflectă interesul general al societății și care crează condiții favorabile conștientizării complementarității drepturilor și obloagațiilor.

În această direcție rămâne, paradoxal ar părea, totuși să revenim la surse teoretice, doctrinare anterioare care modelează forme de organizare socială scoțând în evidență avantaje și dezavantaje, modele dezirabile de comportamente umane, precum și elaborează teorii etice care scot în evidență valori și principii ale vieții în comun. Uneori contestate, altele apreciate acestea totuși oferă șansa de a putea înțelege cel puțin factorii, motivațiile, cauzele comportamentelor antisociale și a rostului vieții umane. „Dreptatea își joacă în continuare rolul central în relațiile interumane pentru că permite persoanelor să emită cereri cu privire la modalitatea în care anumite drepturi, bunuri etc. să fie distribuite.” [3]

Textele juridice contemporane, în particular cele care se referă la protecția drepturilor omului, formulează un număr mare de concepte filosofice care pot constitui o bază de consens și echilibru social (dreptate, echitate, justiție etc.). Printre diversitatea conceptelor abstracte cu care operează dreptul contemporan cel de dreptate întâlnește mai multe modalități de înțelegere. Deaceea, pentru a vorbi despre dreptate e necesar de a lua în considerare

sensurile care se cuprind în conținutul acesteia. Sensurile termenului *drept* pot fi edentificate în limbajul obișnuit, cât și în unele teoretizări ale juriștilor, filosofilor, gramaticienților și a logicienilor. În limba română termenul *drept*, specific terminologiei judiciare, ca substantiv neutru la singular și plural are sens de prerogative legale recunoscute unor persoane îndreptățite *să aibă* sau *să facă* ceva. Politica și filosofia sunt domenii care cel mai frecvent folosesc cuvântul dreptate, dar investindu-l cu semnificații diferite. Fundamentul filosofic al termenului *dreptate*, adesea ignorat de dezbateră politica, indică conotații și forță diferită a cuvântului în depedență de contextul în care este folosit. Putem identifica cel puțin două distincții majore de folosire a acestui cuvânt. Astfel, utilizarea cuvântului *drept* în calitate de dreptul unei persoane de a face ceva, sau a acționa într-un anume fel este diferit decât a spune că o faptă a cuiva este dreaptă.

Totodată, menționăm că interesul pentru tema dreptății a fost una ce se regăsește încă în lucrările anticilor, cum ar fi spre exemplu lucrările lui Aristotel *Etica nicomahică* și *Politica*. Pentru Aristotel dreptatea este caracterizată atât de o dimensiune morală cât și de una rațională. Stagiritul sublinia necesitatea unei legislații raționale și a unui temei moral al dreptului în paradigma ideii de dreptate. Filosoful antic susține însă că *voința dreaptă* are prioritate asupra *relei voințe*, iar *voința dreaptă* este *rațională*. Dreptatea, concretizată în prescripțiile și normele imperativ-coercitive ale justiției, fiind o virtute, ar trebui să fie și o medie între nedreptate și exces de dreptate, fapt ce nu este cu puțință dacă-i lipsește temeiul moral. [4, p.210] Autorul român Eugeniu Speranția distinge dintre sensul *substantival* și *adjectival* al cuvântului și indică: judecător drept, normă juridică dreaptă, lege dreaptă, om drept etc., dar și în alte domenii, credință dreaptă, (teologie) linie dreaptă (geometrie). [5]

Dreptatea, ca temă a filosofiei, eticii, dar și a dreptului și politicului a fost abordată fie în relație cu instituțiile societății, fie în relațiile dintre indivizi, fie între națiuni, societăți etc. Sfârșitul

secolului XX, prin particularitățile sale a determinat reînvierea interesului față de problematica dreptății. În acest sfârșit de secol și-a făcut apariția lucrări ale lui Rawls [6], Habermas [7] ș.a. autori ce și-au propus în calitate de teme centrale dreptatea. Autorul american J.Rawls propune o teorie a dreptății care stabilește condițiile libertății și egalității indivizilor, dar și încearcă să determine viabilitatea acesteea în condițiile unei societăți care oferă libertatea conștiinței, recunoaște dreptul fiecăruia la propria opinie etc. Pentru Rawls obiectivul societății este căutarea dreptății. Astfel dreptatea nu trebuie să fie doar un concept abstract sau absolut, dar și rezultatul unui compromis, sau a unei construcții raționale. Miroiu A. în lucrarea *Teorii ale dreptății* [8, p.229] indică: „Pornind de la ideea că teoria dreptății este parte a teoriei alegerii raționale, am ajuns acum la ideea că teoria dreptății se folosește de procedurile de alegere rațională. Căci presupunem acum că înseși principiile dreptății, ale alegerii sociale raționale, trebuie să fie tratate ca soluția unei probleme de decizie rațională sau, mai exact, a unei probleme de acord rațional între indivizi Astfel, pe de o parte aceste principii caracterizează activitatea socială și rațională, concepută ca o cooperare reciproc avantajoasă, tot așa cum principiile de maximizare a utilității anticipate caracterizează activitatea individului rațional. Dar, pe de altă parte, aceste principii sunt ele însele obiect al unei activități raționale particulare - cea de a consimți la principii de cooperare.” În consecință dreptatea, dealtfel ca și celelalte categorii-concepte-valori ale dreptului, sunt atribuite unor agenți raționali, capabili să facă abstracție de condiția socială, situația lor economică, starea sănătății, talente, proiecte personale etc. Rawls prezumă capacitatea ființelor umane de a fi rezonabile, corecte și dezinteresate. Astfel în calitate de principii ale dreptății, autorul teoriei dreptății indică principiul libertății și cel al redresării inegalităților.

Discuțiile asupra modului în care este folosit cuvântul dreptate ar putea fi tema unui studiu separat. La acest moment vom

împărtăși opinia expusă de J.-W. Lappier asupra limitelor existente în explicațiile pe care de obicei le formulăm asupra cuvintelor/conceptelor cu care operăm. Autorul menționat v-a considera obișnuința de a aborda de pe poziții contrare realitățile, trecându-le prin conceptele și definițiile cunoscute, o îngrădire a gândirii multilaterale și complexe. „Limbajul – în consecință și logica - ne invită să gândim din punctul de vedere al termenilor opuși, prin alternative (principiul terțiului exclus) și prin contradicții (principiul noncontradicției). Realitatea, însă, prin bogăția inepuizabilă a miilor de nuanțe, prin extraordinara finețe a variațiilor și a gradațiilor, este ireductibilă la dualitățile grosolane ale limbajului. Gândirea dialectică trebuie să țină seama de multitudinea complexă, de varietatea în continuă mișcare a realului, combinând dualitățile pentru a obține seriile sau scările care „măsoară” îndeaproape realitatea mult mai fină și mai diversă decât instrumentele noastre de măsură și exprimare” .[9, p. 226]

În condițiile în care discuțiile asupra democrației scot în evidență faptul că „democrația formală care este un set de reguli, proceduri și instituții, nu este completată de democrația substanțială, caracterizată de un proces care trebuie reprodus continuu, un mod de reglare a relațiilor de putere, astfel încât să se maximizeze oportunitățile indivizilor de a influența și participa la dezbaterile privind deciziile cheie care afectează societatea” [10] se face utilă și necesară revenirea la fundamentele de natură normativă a societăților contemporane. O dezbatere asupra dreptății devine cu atât mai mult necesară cu cât o societate este mai divizată și cu cât apelurile la cooperare nu sunt auzite.

Legislațiile contemporane, în particular Constituțiile contopesc în egală măsură „chestiuni juridice și morale, făcând validitatea unei legi să depindă de răspunsul la probleme morale complexe, precum problema dacă o anumită lege respectă egalitatea inerentă tuturor oamenilor [...] Actul este calculat astfel încât să sporească ceea ce filosofii numesc interes general-fiind calculat să

producă mai mult beneficiu global decât prejudiciu” [11, p.167; p.172]. Chiar dacă omul contemporan trăiește într-o societate în care drepturile omului sunt în egală măsură ideologia, filosofia, concepția dominantă, reperul oricărui sistem social politic, fundamentul oricărui sistem de drept totuși, din ce în ce mai des auzim voci care vorbesc despre încălcări flagrante ale drepturilor omului, în particular al dreptului la viață. Aceste voci, fie cea a mijloacelor media, fie a ONG-urilor, fie a organismelor internaționale etc. ne determină să revenim, să regândim, să revizuim valorile, normele, principiile de viață individuale și cele sociale, să vedem conformitatea interesului particular cu cel general, să abordăm acțiunea umană ca fapt social împlinit și ca expresie a legalității/ilegalității, moralității/amarității omului contemporan. Toate acestea poate ar putea să ne ajute să înțelegem care sunt lacunele ce determină ca în secolul tehnologiilor de vârf, a societății bazate pe cunoaștere, a raționalității să înregistrăm încălcări flagrante a drepturilor omului și să asistăm la *decadența morală* umană.

Noțiunea de *drepturi fundamentale* face direct referire la filosofia drepturilor naturale inspirată din umanismul European. Dezbaterile asupra drepturilor naturale sunt deschise ca urmare a unor situații noi care apar în viața oamenilor, a diversificării nevoilor, a cererii unor noi revendicări. În consecință, problematica drepturilor omului, întâlnește mai multe perspective din care este abordată. Cea mai des invocată este abordarea juridică, dat fiind faptul că a priori se consideră că încălcarea oricărui drept, aduce după sine intervenția legii, care urmează să readucă ordinea, liniștea, corectitudinea, redarea încrederii în puterea dreptului celui căruia ia fost încălcat. Se reușește s-au nu, e un alt aspect, legat de marea diversitate a factorilor fie de natură obiectivă, fie subiectivă care intervin în procesul de aplicare a conținutului normativ. Cel puțin, la capitolul legislație, Republica Moldova, similar altor state, încă de la debutul său ca stat independent, prin Hotărârea nr.217-XII din 28 iulie 1990, proclamă aderarea la Declarația universală a drepturilor omului

din 10 decembrie 1948, ratificarea Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice și Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, adoptate de Adunarea Generală a ONU la 16 decembrie 1966, ratifică, prin Hotărârea nr.1298-XIII din 24 iulie 1997, Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale încheiată la Roma la 4 noiembrie 1950, ratifică, de asemenea, un șir de alte acte internaționale ce reglementează standardele de bază ale drepturilor omului în anumite domenii, cum ar fi drepturile femeii, copilului, refugiaților, minorităților naționale, precum și un număr considerabil de convenții ale Organizației Internaționale a Muncii (OIM). Republica Moldova depune eforturi considerabile pentru ca legislația națională în domeniul apărării drepturilor omului și aplicarea acesteia pe teritoriul său să corespundă standardelor și normelor stabilite în documentele ONU, OIM, Consiliului Europei și Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE). Un șir de convenții și pacte internaționale fundamentale la care Republica Moldova este parte (Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, Convenția împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei și Convenția cu privire la drepturile copilului) stipulează procedura de prezentare periodică de către statele membre a rapoartelor despre respectarea obligațiilor asumate prin ratificarea acestor convenții. O procedură similară este prevăzută și de Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale. Republica Moldova a prezentat comitetelor respective ale ONU rapoarte asupra convențiilor menționate, rapoarte care au fost examinate de comitetele abilitate, care au adresat Guvernului Republicii Moldova recomandări.

Astfel, de problematica drepturilor omului sunt preocupate autoritățile statale, organizațiile nestatale, oamenii de rând, precum și

specialiști din domenii, precum politologi, sociologi, juriști, filosofi, antropologi și mulți alți reprezentanți a celor mai diverse domenii științifice. Totuși, indiferent de perspectiva de abordare a drepturilor omului, rămâne a fi cert un lucru, anume că toate domeniile (socialului și umanului) sunt convergente și urmăresc un singur obiectiv – asigurarea condițiilor favorabile valorificării sociale a calităților umane, a respectării drepturilor fundamentale, acestea fiind expresie a nevoilor individuale și sociale a omului-cetățean. Astfel, nevoia individului de a-i fi respectate drepturile se raportează activității instituțiilor care sunt menite să-i inspire sentimentul de siguranță și de valoare în sine, așa cum apare în formula kantiană în care *omul este un scop în sine și niciodată nu poate fi un mijloc*.

Practic, putem modela această situație în baza raportului dintre cerere (cetățeanul/individul) și ofertă (instituțiile, organele de drept, mediu social etc.). Pragmatic? Ironic? Mecanicist? Nu am zice. Or, atâta timp cât dimensiunea social-politică domină viața privată, atâta timp cât cetățeanul este prin formula hobbsiană a organizării social-statale cel care și-a cedat drepturile și și-a asumat obligații, iar prin cea a lui Locke, în drept de a desface contractul social, în condițiile în care una dintre părți nu-și onorează obligațiile, rămâne loc pentru perfectare, revizuire, revendicare, raționalizare. Căci probabil, încercând să-și asigure una dintre necesitățile fundamentale, cea de securitate, individul continuă să mai spere într-o formulă perfectă de organizare socială în care îi vor fi asigurate condiții prielnice pentru dezvoltare și cel puțin va exista un mecanism, instrument prin intermediul căruia îi vor fi create condițiile sociale minime în care nu-i vor fi încălcate drepturile cetățenești și va trăi într-o *societate dreaptă*. „Democratizarea presupune ca statele să facă promisiuni: că oamenii vor duce vieți mai sigure, că sistemul judiciar va funcționa imparțial, că populația va avea șansa unui standart de viață mai bun etc. Pentru ca toate acestea să aibă loc, statele trebuie să fie capabile să îndeplinească

funcții complexe. În fine, statele trebuie să se bucure de o suveranitate necontestată” [12, p.75].

Secolul XXI care a adus cu sine o multitudine de probleme la care încercăm cu toții să găsim soluții a reușit să facă așa încât democrația și valorile democratice să devină o aspirație globală. În acest context aspirațiile oamenilor, orientate spre democratizarea societăților, sunt raportate condițiilor social-politice concrete, dar și standartelor de viață a altor societăți. Deschiderile în exterior, cunoașterea realităților sociale din alte medii culturale ș.m.a., oferite de globalizare, mai determină și creșterea așteptărilor indivizilor, a speranțelor într-un viitor mai bun. În consecință, globalizarea poate fi în egală măsură un obstacol și un sprijin în implementarea valorilor democratice, deoarece în procesul de tranziție de la un regim la altul, unele state reușesc să realizeze o tranziție spre democrație; altele se prăbușesc; în cel de-al treilea caz avem state care intră în categoria democrațiilor problematice.

Totuși, societatea bazată pe cunoaștere oferă un pluralism valoric, invocat în cele mai diverse cazuri, dar și în cel al încălcării drepturilor, el însuși fiind o valoare în jurul căreia au fost construite comunități, state, societăți. Or, „o societate globală nu este un sistem, ci o totalitate concretă, formată din mai multe sisteme multistabile și asincrone.” [9, p.258] Realitățile societății bazate pe cunoaștere impun reevaluarea paradigmei științifice contemporane din perspectiva noilor condiții sociale. Optim, în cazul dreptului, ar putea fi actualizarea dimensiunii metodologice și epistemologice a dreptului, determinat de:

1. Necesitatea fundamentării noilor realități, prin diversificarea modurilor de abordare, a metodelor utilizate cât și a modalităților de obținere a unui surplus informațional, a creșterii cunoașterii științifice juridice;
2. Necesitatea cercetării particularităților sociale actuale prin suprapunere cu tradițiile existente de cercetare a jurisprudenței;

3. Necesitatea abordării complexe a sistemului social-politic și juridic actual prin raportare la contextul global.

Cea din urmă mențiune, ne „obligă” într-un anume fel, să preluăm principiul complexității, ca unul de referință. Formulată de profesorul universitar Herbert Reeves [13] principiul complexității este chemat să identifice cel puțin un „motiv moral” pentru a evita sporirea numărului de comportamente iraționale, precum ar fi violența nejustificată. Complexitatea conferă universului, încă de la începuturi, proprietățile necesare materiei pentru a urca treptele complexității. Acest proces este ghidat de căutarea stabilității la nivel material și prin competitivitate la nivel animal.

Edgar Morin, citat de Lapierre, opinează că mutația în lanțul hominizării, care a dus la apariția *homo sapiens*, a făcut ca reglementarea socială să nu mai fie homeostatică pentru că „indivizii din noua specie sunt organisme vii, dotate cu proprietate emergentă legată de depășirea unui stadiu de dezvoltare a centrilor nervoși, care îi face nesociabili, în vreme ce ei nu pot supraviețui decât în societate, prin cooperare regulată și permanentă” [9, p. 254]. Această proprietate este imaginația, care înseamnă lipsa de limită a dorinței. Competiția dorințelor duce la lipsa permanentă de satisfacție. O altă proprietate emergentă este cea care permite oamenilor să coopereze conform unui nou mod de reglementare socială, fiind vorba despre coduri de comportamente și de comunicare, completate de reglementarea politică efectuată prin intermediul raporturilor de comandă și ascultare. „Ascultarea nu poate exista fără nesupunere. Nu există legitimitate fără contestație ... Raporturile de comandă-ascultare, proprii societăților umane, se bazează pe credința colectivă într-un mit, într-o doctrină, într-o ideologie a autorității legitime”. [9, p. 254]

În această ordine de idei, conchidem că totuși cel mai puțin cercetat în contextul social actual complex rămâne a fi înțelegerea esenței factorului uman din perspectiva rolului său activ (social, moral, politic, juridic etc.), printr-o abordare convergentă a

diferitelor științe despre om. Dat fiind faptul că adesea savanții din domenii diverse (atât din spațiul european cât și cel al SUA) au fost orientați de a supune criticii alte domenii, în prezent se impune „necesitatea și importanța unor studii, cercetări științifice interdisciplinare, caracterizate de o reală cooperare și capabile să conteste limitele stabilite, între diferitele științe despre om ... oferindu-ne cunoașterea metodică și obiectivă a conduitelor și relațiilor umane, în condiții și situații diferite”. [9, p. p.217]

Actualizarea dimensiunii metodologice a dreptului trebuie să determine valorificarea fundamentelor, limitelor, posibilităților și rigorilor unei metodologii juridice, capabile de a utiliza arsenalul său științific (și nu numai) și dintr-o perspectivă sistemică să realizeze cercetări pertinente asupra rolului factorului uman în contextul societății actuale, dominate de tendințe de schimbare, transformare, tranziție. De asemeni, perspectiva metodologică prin valorificarea cercetării științifice interdisciplinare va determina identificarea reperelor acțiunii umane rezonabile, cooperante, corecte, aplicând-o în mod metodic diferitor societăți. Importanța abordării interdisciplinare ar putea fi contestată doar de „formalismul abstract exagerat al unor reprezentanți ai științei clasice sau de atașamentul conservator al acestora față de izolarea disciplinei lor, ori prejudecățile metafizice ale celor care au pretenția că fundamentează știința despre istorie sau societate prin negarea conceptului de om.” [9, p.219]

În alt caz, cel al actualizării dimensiunii epistemologice a dreptului, avem ca punct de reper opinia reprezentantului pragmatismului american R. Rorty, [14] pentru care rațiunea este un instrument al acțiunii, iar adevărul rezultatul unui acord dintre persoane. Pledând pentru abolirea granițelor dintre discipline, Rorty consideră că cunoașterea trebuie să se afle în serviciul solidarității umane, deaceea între domenii trebuie de construit căi/punți de comunicare și nu granițe/frontiere. Chiar dacă căutarea adevărilor imuabile este inutilă, totuși, după opinia lui Rorty un adevăr obiectiv

se află în acordul la care ajung ființele umane prin dialog, iar cunoașterea umană își rezervă un sop: de a edifica o societate mai solidară, curățată de cruzime și suferință.

Astfel cele două dimensiuni (metodologică și epistemologică) se vor edifica în jurul celor două forme de raționalitate (teoretică și practică). În această direcție, studiile teoretico-metodologice și cele epistemologice valorifică deosebirea dintre abordarea instrumentalistă și teorie instrumentală, dat fiind necesitatea și importanța înțelegerii genezei, logicii, structurii problemelor practicii sociale. În ambele cazuri miza rămâne a fi raționalitatea și decizia, comportamentul, fapta rezonabilă. În general, însuși termenul rațional poate fi înțeles în calitate de metodic, și care desemnează o cunoaștere ce dispune de criterii prestabilite. De asemeni, poate fi considerat sinonim al termenului rezonabil, fiind atribuit unei persoane, comportamentului, deciziilor acesteia.

În consecință, studiile teoretico-metodologice și cele epistemologice impun revenirea asupra abordării dreptului din perspectivă instrumentalistă, fiind necesară luarea în considerare a noilor realități sociale. Specifică pozitivismului juridic, abordarea instrumentalistă apropie dimensiunea teoretică cu cea empirică, forma de conținut, formulând un șir de probleme particulare, specifice celor mai diverse domenii ale dreptului și impune necesitatea soluționării acestora. În particular, în cadrul teoriei dreptului în calitate de probleme specifice înaintate apare: valoarea socială a dreptului, calitate de instrument de reglementare, funcțiile, formele, metodele, mijloacele, tipurile, mecanismele de acțiune a dreptului, realizarea normelor juridice etc. La fel, se întâmplă și în științele juridice ramurale, caracterizate de instrumente juridice particulare, printre care se manifestă: normele juridice, instituțiile, drepturile subiective, obligațiile, interdicțiile, formele de răspundere etc.

Problema rămâne a fi transformarea, trecerea, tranziția sistemului social per ansamblu, și a celui juridic în particular la

realitățile societății globale și a rolului acțiunii umane în acest areal tematic. Transformarea raporturilor sociale dintr-o societate globală, prin interacțiuni dintre sisteme și subsisteme sociale, dar și din interacțiunea dintre aceste sisteme și cele aparținând altor societăți globale, apar realități și fenomene noi. Procesul de schimbare a raporturilor sociale se realizează prin acțiunea grupurilor și indivizilor. Într-o democrație, cel puțin într-o democrație care respectă în principiu drepturile individuale fiecare cetățean are datoria morală de a se supune tuturor legilor, chiar dacă el ar dori ca unele dintre ele să fie schimbate. El are această datorie față de concetățenii săi, care, spre binele lui, se supune unor legi care le displac.” [11, p. 168] „dacă o lege, chiar una proastă, nu este aplicată, atunci respectul pentru lege este slăbit, iar societatea pe ansamblul ei are de suferit” [11, p.174] Iar autorul lucrării *Democratizarea* (J. Grugel) își exprimă convingerea că democratizarea unei societăți este dependentă de doi factori: apariția unor societăți civile piternice și energice, care lucrează susținut pentru democratizarea politicii și pentru responsabilizarea statului, și existența unui stat capabil și flexibil de a asigura ordinea și echilibrul social.

Raymond Aron încercând identificarea unui regim politic capabil de a asigura echilibrul și ordinea, capabil de a satisface nevoile umane indică: „1. Este îndoielnic faptul că putem determina cel mai bun regim făcând abstracție de organizarea generală a societății; este posibil ca regimul cel mai bun să nu poată fi definit decât pentru un tip anume de organizare social; 2) Noțiunea cel mai bun regim este legată de o concepție teleologică a naturii umane. Dacă adoptăm o concepție deterministă a naturii umane, problema pe care ne-o punem este aceea a instituțiilor care sunt cel mai bine adaptate la conduit spontană, obișnuită a oamenilor; 3. Obiectivele regimurilor politice nu sunt univoce și nu sunt neapărat consensuale. Regimul care asigură cea mai mare marjă de libertate cetățenilor nu asigură întotdeauna cea mare eficacitate puterii, regimul întemeiat pe

consimțământul celor guvernați nu lasă întotdeauna deținătorilor autorității o marjă de acțiune suficientă; 4. Și în fine, fiecare recunoaște că la un anumit nivel de concretizare instituțiile sunt în mod inevitabil diferite. Problema celui mai bun regim nu se poate pune decât la un nivel înalt de abstractizare; în fiecare societate, instituțiile trebuie să fie adaptate la particularitățile unei constelații istorice singulare”. [15]

Astfel, altfel decât în perimetrul noțiunilor stat, drept, cetățean nu putem să punem semne de interogație și să căutăm răspunsuri, mijloace, instrumente etc. care ar putea fi valorificate, fundamentate și utilizate în condițiile societății contemporane dominate de conflicte de cea mai diversă natură atât la nivel de relații dintre indivizi, dintre aceștea și societate, dar și dintre societăți, state, culturi, religii, zone geografice. Așa cum a fost la începuturi, societățile umane și în prezent „nu pot exista fără un cod al drepturilor și obligațiilor” trecute prin filiera unei abordări științifice complexe, sau poate antropologice care va integra „inteligenta mișcărilor socio-istorice; ...raționalitatea strictă și deopotrivă suplă, propusă de analiza sistemelor și rigoarea metodologică în stabilirea faptelor” [9, p. 255 și p.311]

Totodată, considerăm că pentru a putea înțelege de ce o parte dintre societățile care au purces pe cale democratizării nu au reușit ca să parcurgă cele trei etape consecutive (liberalizare, tranziția și consolidarea) oprindu-se undeva la mijloc de cale și bătând pasul pe loc este necesară analiza realităților sociale în care au fost derulate procese de democratizare și care sunt factorii cheie ce vor contribui la realizarea unei tranziții treptate, calitative și responsabile de la etapă la etapă.

O mare parte dintre autori consideră că precedentul, istoria sunt cele care ne învață și ne dau lecții de viață, deoarece retrospectiile alimentează creativitatea, identifică greșelile predecesorilor și permit invenția, elaborarea unor modele de organizare socială capabile să satisfacă firea umană. Fiecare

organizare socială își stabilește propriile forme de organizare, determină principiile fundamentale de legitimare, care sunt credem în mare parte aliorii. Indiferent de ordinea socială și forma de organizare, a principiilor de organizare și de motivul care a determina implementarea practică (fie este voința strămoșilor, sau a eroilor fondatori, destinul, voința zeilor, dreptul divin, păcatul social, suveranitatea poporului, dictatura proletariatului, separația puterilor, statul de drept etc...) nu vom întâlni societăți în care să fie contestată legitimitatea autorității/puterii/forței. Nu există autoritate legitimă fără forța publică, indiferent de modurile în care este exercitată. În acest sens J. J Rousseau [16] cu referire la specia umană, afirmă că cel mai puternic nu este niciodată destul de puternic pentru a fi stăpân, decât dacă își transformă forța în drept, iar ascultarea în datorie.

În condițiile societății globale, mersul lucrurilor nu a reușit să substituie constatarea lui Rousseau, cu alta mai novativă. Analizele asupra realităților și naturii societății globale scot în evidență cinci mari sisteme relativ autonome: ansamblul proceselor prin care o populație umană se menține în viață și se reproduce (sistemul biosocial); ansamblul proceselor prin care locuiește și își amenajează spațiul, coabitând cu alte specii vii (sistemul ecologic); ansamblul proceselor prin care își produce și schimbă bunurile (sistemul economic); ansamblul proceselor prin care membrii ei comunică unii cu alții (sistem cultural); ansamblul proceselor prin care se efectuează reglementarea raporturilor sociale și direcționarea acțiunilor colective (sistem politic). „Fiecare dintre aceste sisteme este multistabil, adică „format din sisteme parțiale ultrastabile, independente temporar unele de altele, dar legate prin ceea ce Ashby numește funcții parțiale. Suplețea legăturii introduse de aceste funcții parțiale” face ca sistemul multistabil să se adapteze perturbațiilor, spre deosebire de cel ultrastabil, provocând reacția unuia sau a mai multor componente ultrastabile, nu însă și a totalității lor. Fiecare dintre cele cinci sisteme sociale își are propriul ritm de schimbare,

care nu se sincronizează cu al celorlalte. Rezultă că totalitatea concretă, care este societatea globală, posedă proprietatea de multifinalitate. [9, p.259] Astfel, concluzionăm că este o normalitate ca ritmul de dezvoltare și democratizare a societăților ce și-au asumat calea împărtășirii valorilor democratice este unul diferit. Și înțelegerea realității prin prisma conceptelor cheie ale axiologiei (dreptate, libertate justiție, etc.) va trimite la concepte corelative cum ar fi dreptate, justiție, libertate globală. Multe teorii științifice contemporane au formulat interogații, probleme și orientări teoretice cu referire la acestea, dar și raportarea unor subiecte tradiționale cum sunt „suveranitatea, autodeterminarea națională, drepturile omului, patriotismul, multiculturalismul, sărăcia globală, cosmopolitismul, inegalitățile, exploatarea prin muncă, natura păcii și a războiului, terorismul, violența politică, etica și dreptatea mediului.” [3] Totodată interogațiilor trimit la implicațiile practice caracterizate de o mare diversitate de problem cotidiene, care ridică întrebări conceptuale, normative și teoretice fundamentale ce au menirea de a sprijini investigația și analiza pentru a le clarifica și pentru a identifica soluții.

Referințe bibliografice

1. McGrew A. The transformation of Democracy? Polity press, Cambridge 1997.
2. Huntington S. Al treilea val al democrației. În: Revista română de științe politice, vol. 2, nr. 1, 2002, pp. 18-19.
3. Costel Matei. Teoria dreptății globale. Jürgen Habermas și Thomas Nagel Tentați. În: Revista de filosofie Nr.1, 2013, Heteron.ro 109 p.â
4. Tsatos C. Filosofia socială a vechilor greci. București: Editura Univers, 1979, p.210.
5. Speranția E. Introducere în filosofia dreptului. Cluj: Editura Tipografică Cartea Romanească, 1946.

6. A se vedea: Rawls J. O teorie a dreptății. Iași: Universitatea Al. I. Cuza, 2011, 530 p.
7. Marga A. Filosofia lui Habermas. Polirom. 2006, 520 p.
8. Miroiu A. Teorii ale dreptății. București. Editura Aternative. 1996.
9. Lapierre J.-W. Viața fără stat? Iași: Institutul European, 1997.
10. Kaldor M, I. VeJVoda. Democratization. In: Central and East European Countries. International Affairs, nr.73, v.1. 1997, p. 67. Apud J. Grugel. Democratizarea. Iași: Editura Polirom 2008, p.20.
11. Dworkin R. Drepturile la modul serios. Chișinău: Editura ARC, 1998.
12. Grugel J. Democratizarea. O introducere critică. Iași: Editura Polirom 2008.
13. Reeves H. Ora beatitudinii. Are universul un sens? Paris: Seul, 1986.
14. Rorty R. Contingentă ironie și solidaritate. București: Editura ALL. 1998.
15. Aron R. Democratie si totalitarism. București: Editura ALL, 2001 și Libertate și egalitate. Iași: Institutul European 2016.
16. Rousseau J. J. Contractul social. București: Editutura Mondero, 2007.